

บทที่ 5

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินโครงการการวิจัยเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี กรณีศึกษา: การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส สามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัย รวมทั้งเสนอแนะข้อคิดเห็นจากการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

สังเขปการวิจัย

วัตถุประสงค์

5. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ
6. เพื่อศึกษาระบบการจัดการน้ำทั้งแบบของรัฐและของชาวบ้าน
7. เพื่อศึกษาสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่เกิดจากการจัดการน้ำโดยภาครัฐ
8. เพื่อศึกษาแนวทางอันเหมาะสมในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของตำบลกาเยาะมาตี

วิธีการและเครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยอาศัยหลักการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ร่วมวิจัยโดยการให้ข้อมูล จัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันเพื่อศึกษารูปแบบและผลกระทบในการบริหารจัดการน้ำในแบบที่รัฐดำเนินการ รวมทั้งรูปแบบที่ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี เคยจัดการกันเองในอดีต ด้วยการผสมผสานวิธีการศึกษาและเครื่องมือในการวิจัยทั้งการลงพื้นที่สำรวจ (Survey) สภาพแหล่งน้ำและการจัดการน้ำในพื้นที่ จัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ประชาชนชาวบ้านและกลุ่มผู้นำท้องถิ่น จำนวน 13 คน ใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำทั้งในส่วนของข้าราชการ

ท้องถิ่น และข้าราชการส่วนภูมิภาคที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ รวมทั้งใช้แบบสอบถามเพื่อสำรวจความคิดเห็นของชาวบ้านในตำบลกาเยาะมาตี จำนวน 300 ตัวอย่าง จากจำนวนประชากรทั้งหมด 1,002 คน เพื่อสะท้อนความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำของชุมชน และนำเสนอผลการศึกษาวิจัยที่ได้ต่อชุมชนเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิจัยอีกครั้ง ก่อนจัดทำและนำเสนอในรูปแบบของรายงานการวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะต่อไป

สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายสถานการณ์และสภาพการณ์ของปัญหาการจัดการน้ำที่ชุมชนเผชิญอยู่จากผลกระทบที่เกิดจากการดำเนินการของรัฐ รวมทั้งการวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ต่อความตระหนักในปัญหาการจัดการน้ำ และความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชุมชน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สถานการณ์น้ำในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี

สถานการณ์ปัญหาน้ำที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและสนใจเป็นพิเศษในเวลานี้คือปัญหาน้ำประปาไม่สะอาดและไหลขาดช่วง เนื่องจากความเสื่อมโทรมของระบบประปาหมู่บ้านที่ขาดการบำรุงรักษาจนทำให้ท่อประปาชำรุด ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องหันกลับมาใช้น้ำบ่อเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และสังเกตเห็นว่า ปริมาณน้ำในบ่อโดยเฉพาะช่วงฤดูแล้งมีน้อยลงกว่าเดิมมากเมื่อเทียบกับช่วงเวลาเดียวกันในอดีต ในขณะที่ช่วงฤดูฝนหลายพื้นที่ในตำบลกลับมีปริมาณน้ำมากเกินไปจนเกิดเป็นปัญหาน้ำท่วมซ้ำซ้อนซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี การแก้ไขปัญหาดังกล่าวในปัจจุบัน พบว่า หน่วยงานต่างๆ ของรัฐยังไม่สามารถทำได้เต็มที่และต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะไม่มีความชัดเจนว่าใครควรเป็นเจ้าของหรือหน่วยงานหลักในการดำเนินการแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง ขาดการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนรับผิดชอบ และพบว่าแนวทางการแก้ไขปัญหายังเป็นรูปแบบเดิมๆ คือการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ตามอำนาจหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ ไม่มีการวางแผนจัดการน้ำร่วมกันอย่างเป็นระบบ รวมทั้งมีปัญหาด้านงบประมาณที่ไม่เพียงพอต่อการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาน้ำด้านต่างๆ ได้

การจัดการน้ำโดยภาครัฐ กรณีการขาดคลองบาเจาะ

การขาดคลองคลองบาเจาะบริเวณหมู่ที่ 4 บ้านส้มป่อย ตำบลกาเยาะมาตี เมื่อปี 2534 เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในเขตตัวเมืองบาเจาะ ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชาวตำบลกาเยาะมาตีในเวลาต่อมา สูญเสียอาชีพและรายได้จากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอันมีผลมาจากสภาพดินและน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป สูญเสียป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งรายได้และอาหารของคนในชุมชนจากการเก็บหน่อไม้และจับปลา เป็นต้น ปัญหาคลองบาเจาะกลายเป็นปัญหาเรื้อรังที่แก้ไขไม่จบสิ้น เพราะหน่วยงานที่รับผิดชอบขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการที่ขาดคลองลึกเกินไป ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถท่อน้ำเข้านาได้ดั้งเดิม ส่งผลให้ที่นาบางส่วนกลายเป็นนาร้างเพราะขาดน้ำสำหรับทำนา และแม้หน่วยงานที่รับผิดชอบจะพยายามสร้างฝายทดน้ำในคลองภายหลัง แต่ก็พังทลายลงเนื่องจากไม่สามารถทนทานต่อการกัดเซาะจากน้ำในช่วงน้ำหลาก และในช่วงหน้าแล้งชาวบ้านบางส่วนต้องมาช่วยกันพังฝายเพื่อให้น้ำไหลผ่านไปได้เพราะปริมาณน้ำมีไม่เพียงพอต่อคนปลายน้ำ

การจัดการน้ำแบบชาวบ้าน กรณีฝายกั้นน้ำ (ทำนบ) โบราณ

ฝายกั้นน้ำแห่งนี้หรือที่ชาวบ้านบางคนเรียกว่า ทำนบ มีการใช้ประโยชน์มากกว่า 50 ปี สร้างด้วยซีเมนต์ โดยการก่อสร้างเกิดจากการรวมตัว ระดมทุน และร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านโดยการนำของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในอดีต 3 คน ประกอบด้วย นายมะซาแม ดาโอะ เป็นนายช่างใหญ่ ทำหน้าที่ออกแบบ วางแผนและควบคุมการก่อสร้าง นายฮัจยีมามู นาแซ ทำหน้าที่บริหารจัดการด้านการเงินและจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ และนายฮัจยีเฮง วามะ ซึ่งมีฐานะดีในหมู่บ้านได้อนุเคราะห์รถจيب เพื่อใช้ในการขนถ่ายวัสดุก่อสร้าง วัตถุประสงค์การสร้างฝายแห่งนี้คือ เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก และเพื่อรองรับการขยายพื้นที่ทำนาข้าว ใช้เวลาสร้างประมาณ 3 เดือน ด้วยการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านที่สลับผลัดเปลี่ยนกันมาทำหน้าที่ตามแต่กำลังที่ตัวเองจะช่วยให้ และต้องใช้เวลาถึง 3 ปี เพื่อปรับที่และจัดรูปที่ดินใหม่ เพราะพื้นที่เดิมเป็นป่า หลังจากนั้นจึงเริ่มทำหน้าได้ โดยสามารถเพาะปลูกได้ผลผลิตดีจากการที่มีน้ำท่าที่อุดมสมบูรณ์จากฝายมาจนถึงทุกวันนี้

จากการศึกษากรณีฝายกั้นน้ำ พบความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมายที่ชาวบ้านใช้และบูรณาการจนกระทั่งทำให้ฝายกั้นน้ำแห่งนี้ สามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนมานานกว่า กิ่งศตวรรษ ได้แก่ (1) การเลือกตำแหน่งสถานที่ก่อสร้าง พบว่ามีการสำรวจและกำหนดจุดสร้าง

ตรงที่ทางน้ำทุกสายไหลมารวมกัน (2) การออกแบบการก่อสร้าง พบว่า ชาวบ้านคำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรงทนทานของฝาย ด้วยการสร้างแนวซีเมนต์ป้องกันกระแส น้ำกัดเซาะฝายและตลิ่ง (3) การป้องกันการกัดเซาะหรือพังทลายของฝาย พบว่า ชาวบ้านมีวิธีการต่างๆ มากมาย เช่น การถมดินหน้าฝายให้ลาดเอียงเพื่อลดแรงปะทะด้วยการให้น้ำไหลผ่านฝายไปปลุกไฟไว้ตลอดแนวตลิ่งทั้งสองฝั่งเพื่อยึดดินไม่ให้พังทลาย เป็นต้น (4) การควบคุมและปรับระดับน้ำให้เหมาะสมกับความต้องการของข้าว พบว่า มีการสร้างสันฝายให้สามารถเปิดปิดเพื่อกักน้ำและระบายน้ำตามระดับที่ต้องการได้ (5) การจัดสรรน้ำเข้านาและการระบายน้ำ พบว่า ชาวบ้านมีข้อตกลงร่วมกันในการอนุญาตให้ปล่อยน้ำผ่านนาตัวเองไปยังเพื่อนบ้านได้ โดยไม่มีปัญหา และเพาะปลูกข้าวในช่วงเวลาใกล้เคียงกันเพื่อให้การรดน้ำเข้านาและระบายน้ำออกจากนาเป็นไปในแนวทางเดียวกัน (6) การกำหนดอัตราเงินสมทบที่สมควรจ่าย พบว่า มีการกำหนดอัตราเงินสมทบที่แต่ละคนสมควรจ่ายในอัตราที่แตกต่างกันไปตามผลประโยชน์ที่แต่ละคนได้รับจากฝาย แบ่งเป็น 4 อัตรา คือ 400 บาท/ไร่ 200 บาท/ไร่ 150 บาท/ไร่ และ 50 บาท/ไร่ โดยมีนายฮัจยี मामู นาแซ เป็นผู้ประเมินและจัดเก็บเงินสมทบดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านจะค่อยๆ ททยอยจ่ายจนครบ และไม่พบว่า มีคนไม่จ่าย (Free rider) หรือไม่ร่วมมือกับส่วนรวม

สถานการณ์และการจัดการน้ำในมุมมองชาวบ้าน

จากผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 300 ตัวอย่าง ซึ่งมาจากหมู่บ้านต่างๆ 6 หมู่บ้านตามสัดส่วนประชากร พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงถึงร้อยละ 57.7 ส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงานคือ ช่วงอายุระหว่าง 20-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 87.3 และเกือบครึ่งหนึ่งของผู้ตอบแบบสอบถาม (ร้อยละ 48.3) มีความรู้ไม่เกินระดับประถมศึกษา และมีเพียงร้อยละ 22.2 เท่านั้น ที่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น ข้าราชการ ครูสอนศาสนา และค้าขายส่วนตัว เป็นต้น

ปัญหาที่ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตีประสบมากที่สุดในรอบปีที่ผ่านมาคือปัญหาน้ำท่วม (ร้อยละ 51.3) แต่ปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านมากที่สุดคือ ปัญหาการขาดน้ำเพื่อการเพาะปลูกและบริโภค (ร้อยละ 43.7) โดยร้อยละ 59.3 เชื่อว่าปัญหาการขาดน้ำเพื่อการเพาะปลูกและบริโภคจะกลายเป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านตำบลกาเยาะมาตีมากที่สุดในอนาคต และเกินกว่าครึ่ง (ร้อยละ 52.7) คาดว่าปริมาณน้ำในอนาคตจะไม่เพียงพอกับความต้องการของคนในพื้นที่และจะสร้างความขัดแย้งให้คนในชุมชนในที่สุด นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ข้อสังเกตว่าฤดูกาลมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก โดยสังเกตพบว่าช่วงฤดูร้อนหรือหน้าแล้งมีระยะเวลาสั้นขึ้น

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ พบว่า ชาวบ้านใช้น้ำบ่อเพื่อการบริโภคมากที่สุด (ร้อยละ 74.7) ในขณะที่น้ำที่ใช้เพื่อการเพาะปลูกส่วนใหญ่ได้มาจากคลองธรรมชาติและบ่อ (ร้อยละ 54.7) มีเพียงร้อยละ 17.0 เท่านั้นที่ได้ใช้น้ำจากระบบชลประทานในพื้นที่ นอกจากนี้พบว่าบางพื้นที่ในตำบลเริ่มมีความขัดแย้งจากการใช้น้ำให้เห็นบ้างแล้ว (ร้อยละ 8.0) จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มตระหนักและรับรู้ถึงปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่ โดยร้อยละ 72.3 เห็นว่าชาวบ้านกับส่วนราชการควรร่วมกันเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ และชาวบ้านเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 92.0) อยากเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชุมชน การมีส่วนร่วมที่ชาวบ้านคิดว่าตัวเองทำได้มากที่สุดคือการร่วมประชุม (ร้อยละ 56.7) แต่ปรากฏว่าที่ผ่านมา กว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 53.3) ไม่เคยมีโอกาเข้าไปมีส่วนร่วมใดๆ กับหน่วยงานราชการในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำของชุมชนเลย มีแค่เพียงร้อยละ 3.3 เท่านั้น ที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในปัจจุบัน

สิ่งที่หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบดูแลการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำในพื้นที่ ควรตระหนักและรับฟังคือ มีเพียงร้อยละ 47.7 เท่านั้นที่พอใจต่อการจัดการและแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ ในขณะที่ร้อยละ 52.3 ไม่พอใจ เนื่องจากมองว่าหน่วยงานราชการมักจะแก้ไขปัญหาล่าช้าไม่ทันการณ์ ไม่ตรงจุดหรือไม่ต่อเนื่อง การดำเนินโครงการหลายครั้งพบว่าไม่ได้ประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนทราบโดยทั่วกันหรือเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนะความคิดเห็นต่อทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ทำให้ชุมชนกังวลว่าอาจเกิดความเสียหายต่อชุมชนตามมาได้ เช่น กรณีการขุดลอกคลองบาเจาะ เป็นต้น

สิ่งที่ผู้ตอบแบบสอบถามอยากเสนอแนะและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมคือ อยากให้มีเวทีการประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงานราชการและชาวบ้านเพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน โดยอยากให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งเสริมและให้ความรู้แก่ชาวบ้านในการวางแผนจัดการน้ำของชุมชน อยากให้รัฐมีนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำอย่างชัดเจนและจริงจัง อยากให้ชาวบ้านและหน่วยงานราชการช่วยกันดูแลระบบนิเวศ ช่วยกันประหยัดน้ำ อยากให้หน่วยงานราชการช่วยแก้ไขปัญหาตลิ่งพัง อยากให้หน่วยงานราชการให้ความช่วยเหลือเรื่องน้ำประปาอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง รวมทั้งปรับปรุงคุณภาพน้ำให้อยู่ในเกณฑ์ที่สะอาด ปลอดภัย และไหลแรงตลอดทุกช่วงเวลา และรวมทั้งอยากให้หน่วยงานราชการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำของแหล่งน้ำธรรมชาติที่น้ำเน่าเสียและมีสภาพเป็นต่าง เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

ในสถานการณ์ที่ทรัพยากรน้ำของประเทศกำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤตทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ และความเหมาะสมของช่วงเวลา อาจนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งแตกแยกของสังคม ทั้งระหว่างบุคคล ชุมชน หรือระหว่างรัฐกับชุมชน การวิจัยการจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส มุ่งศึกษาเพื่อนำเสนอ ตัวอย่างแนวทางการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมที่มีมากกว่ากึ่งศตวรรษ เพื่อสะท้อนและนำไปสู่แนวทางการการบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพ และสามารถสนองตอบความต้องการของสังคมได้อย่างแท้จริงด้วยความโปร่งใส เอื้ออาทรและสมานฉันท์

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า การบริหารจัดการน้ำโดยภาครัฐที่ผ่านมาในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี นับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานราชการต่างๆ มากมาย เช่น กรมป่าไม้ กรมการปกครอง กรมทรัพยากรน้ำ กรมชลประทาน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งต่างมีหน้าที่แบ่งแยกจากกันอย่างชัดเจน ขาดการประสานงานและบูรณาการการจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบ โดยเฉพาะการขุดลอกคลองบาเจาะเพื่อบรรเทาสถานการณ์น้ำท่วมในเขตตัวเมืองบาเจาะ โดยปราศจากการศึกษาผลกระทบและการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ แม้สามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในเขตตัวเมืองบาเจาะได้ แต่ก็สร้างปัญหาใหญ่ให้ชุมชนกาเยาะมาตีตามมา ซึ่งได้รับผลกระทบทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวพันโยงใยกันเป็นลูกโซ่

จากผลกระทบดังกล่าวเป็นที่น่าห่วงเกรงว่าอาจกลายเป็นเงื่อนไขซึ่งมีผลเสริมในเชิงลบต่อทัศนคติของชาวบ้านในพื้นที่ต่อการบริหารงานโดยหน่วยงานของรัฐมากขึ้น และลุ่่มเสี่ยงต่อการเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งในพื้นที่ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบที่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นชัดถึงความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนกาเยาะมาตีในการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งกลายเป็นปัญหาที่ชุมชนตระหนักและหวັนวิตกว่ากำลังจะสร้างความเดือดร้อนและนำไปสู่การขัดแย้งแย่งชิงน้ำกันของชาวบ้านในอนาคต ซึ่งส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องควรรับฟังและใช้โอกาสนี้ทำความเข้าใจและเข้าถึงความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริง เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืนและราบรื่นบนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจซึ่งจะสามารถลดเงื่อนไขที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ จากการศึกษาการสร้างฝายทดน้ำของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการจัดการน้ำที่เกิดจากความร่วมมือและร่วมแรงร่วมใจกันของ

ชาวบ้านในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนกาเยาะมาตีซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ ด้วยการจัดระบบการลงทุน การก่อสร้าง การกระจายผลประโยชน์ และการบำรุงดูแลรักษา จนทำให้ฝ่ายดังกล่าวสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชนมาตลอดระยะเวลากว่า 50 ปี โดยปราศจากความขัดแย้ง แย่งชิง หรือมีผลกระทบเชิงลบต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ

แม้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะจำกัดเพียงกรณีศึกษาชุมชนกาเยาะมาตี แต่ก็สามารถบ่งชี้ข้อเท็จจริงบางอย่างได้ว่า การจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ โดยมีบทพิสูจน์ที่ชัดเจนถึงความยั่งยืนอันเป็นหลักสำคัญในการพัฒนา ทั้งในมิติของสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าหากสามารถบูรณาการกับความรู้และงบประมาณในส่วนที่ภาครัฐกำกับดูแลอยู่ได้จริงแล้ว ย่อมทำให้ทรัพยากรน้ำมีเพียงพอกับความต้องการและสามารถอำนวยประโยชน์สุขให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินโครงการการวิจัยเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี กรณีศึกษา: การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

- (1) ก่อนมีโครงการต่าง ๆ โดยเฉพาะโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำหรือพัฒนาแหล่งน้ำควรศึกษาผลได้ผลเสีย ตลอดจนแนวทางป้องกันหรือแก้ไข ปัญหาหากมีความจำเป็นต้องดำเนินโครงการดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
- (2) ในกระบวนการศึกษาผลได้ผลเสียของโครงการ ควรมีตัวแทนจากชาวบ้านซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์วิจารณ์โครงการ เพื่อให้การดำเนินโครงการต่าง ๆ เกิดผลกระทบน้อยที่สุด หรือเกิดประโยชน์สูงสุดตามความต้องการที่แท้จริงของประชาชน
- (3) หน่วยงานราชการควรให้เกิดเกียรติ ยอมรับและปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างที่สามารถอำนวยประโยชน์ต่อคนในพื้นที่ได้ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตลอดจนสร้างความรักศรัทธาสมาสมัครต่อคนในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้อารมณ์ความรู้สึกว่าราชการเป็นของประชาชนโดยแท้จริง

- (4) หน่วยงานราชการควรศึกษาทำความเข้าใจ ในบริบทการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่พึงพิงและพึงพาทรัพยากรธรรมชาติผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกัน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายทั้งหน่วยงานราชการและชาวบ้าน
- (5) ในสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ หน่วยงานราชการควรใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษในการดำเนินโครงการต่าง ๆ เพื่อไม่ให้นำไปสู่การสร้างเงื่อนไขความขัดแย้งเพิ่มเติมในพื้นที่
- (6) หน่วยงานราชการควรประชาสัมพันธ์โครงการหรือการดำเนินงานของหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกรณีที่เกิดความผิดพลาด ล่าช้า หรือไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งควรชี้แจงทำความเข้าใจถึงเหตุผลหรือข้อจำกัดที่แท้จริง และเชิญชวนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- (1) ควรศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำของชุมชนต่างๆ ทั้งหมดในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี
- (2) ควรศึกษากลไกทางสังคม หรือปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนประสบความสำเร็จ
- (3) ควรศึกษารูปแบบหรือโครงสร้างการบริหารงานที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการจัดการน้ำร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น
- (4) ในการลงพื้นที่นักวิจัยควรวางแผนงานโดยคำนึงถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนเป็นหลัก ควรเข้าพบผู้นำชุมชนเพื่อแนะนำตัวและสร้างความไว้วางใจ ด้วยการชี้แจงเป้าหมายการศึกษา และผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการศึกษา รวมทั้งเชิญให้เข้ามาร่วมเป็นทีมงานหรือที่ปรึกษาในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อความสบายใจของชุมชนและความปลอดภัยของนักวิจัยเอง